

In rekonstruksje (út in 19de-iuwske atlas) fan it gebiet dat de Romeinen Germania neame. Yn tsjinstelling mei it Romeinske Ryk is it in gebiet dat net ûnder ien sintraal bewâld falt, mar bewenne wurdt troch ferskillende Germaanske stammen, wêrûnder de Frisii.

2 GERMAANS

'ek hlewagastiz holtijaz horna tawido'
(Ik, Liegast fan/út Holt, makke (de) hoarn.)

As Plinius en letter Tacitus – yn it Latyn – oer de *Frisii* skriuwe, meitsje se gjin melding fan watfoar taal at dy kustbewenners prate. It soe wolris sa wêze kinne dat yn de tiid dat de Romeinen ús kant op komme, de minsken hjir, lykas de rest fan Europa noardlik en eastlik fan de Ryn, in taal hawwe dy't letter mei Germaansk oantsjut wurdt. Dêr is yn dat hiele gebiet omtrint neat fan oer. Der binne inkeld in pear ynskripsjes oerlevere.

Yn it jier 113 foar it begjin fan ús jiertelling wurdt Rome opskrikt troch de ynfal fan barbaarske stammen út it noarden: ien fan dy stammen wurdt foarme troch de Teutoanen. Tolve jier fan oarloch en in folsleine omfoarming fan steat en leger binne nedich om de bedriging fan dy folken foar Rome te kearen. Noch foar't de Romeinen it wurd *Germani* kenne, hawwe se mei fertsjintwurdigers fan de groep te krijen hân. De namme Teutoanen

hat deselde oarsprong as de namme Dútsk / Diets / Deutsch. Oer it ûntstean fan it Germaansk wurdt ferskillend tocht. Safolle is dúdlik, dat fierwei de measte Europeeske talen, mar ek talen as Koerdysk, Iraansk en de measte talen fan Afganistan, Pakistan en Yndia ien mien-skiplike foarâlder hawwe: it Yndo-Europeesk. Under oaren de telwurden binne noch hiel dúdlik werkenber.

Taal ≠ folk

Twa sinnen moatte útinoar holden wurde. De namme foar taal en folk hoege net altiten mei inoar oerien te kommen. Guon stammen kinne Germanen hjitte, om't se har dêr polityk mei ferbûn fielden, mar faaks wol Keltysk of noch wat oars praten. Oaren praten wol Germaansk, mar diene dat faaks om't se dy taal resint fan Germaanskstalige buorlju oernaam hiene, dêr't se genetysk net bysûnder mei besibbe wienen. Dat seit noch wer neat oer de foarm fan de huzen dêr't se yn wennen, of it ierdewurk dat se brûkten. Germanen wurde faak lykslein mei ljochthierrige minsken mei blauwe eagen. It heechste oantpart blau-eagige, ljochte minsken fine jo lykwols yn Finlân en dat wylst de Finske taal hielendal gjin Germaanske taal is. It giet hjir tenei inkeld oer de Germaanske talen.

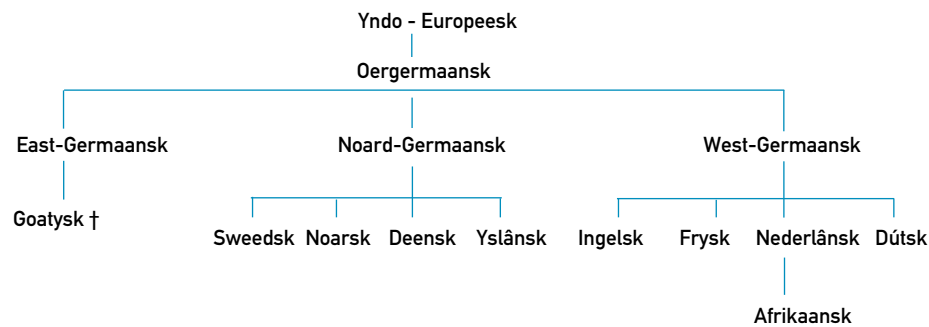
Sjoch as foarbyld twa (2) en trije (3):

sifer	Aldyndysk	Grysksk	Latyn	Aldslavysk	Litausk	Frysk
'2'	<i>dvā</i>	<i>dūo</i>	<i>duo</i>	<i>duva</i>	<i>dū</i>	<i>twa</i>
'3'	<i>trāyas</i>	<i>treis</i>	<i>tres</i>	<i>trije</i>	<i>trys</i>	<i>trije</i>

Earder is tocht dat der sprake is fan in stambeam: de oertaal is earst yn twaen splitst en elk fan dy túken is wer fierder opsplittst. Ien sa'n túke is dan it Germaansk en dat is wer fierder opsplittst yn de talen dy't wy no kenne, lykas Frysk, Ingelsk, Dútsk en de Skandi-naafske talen. Dy opsplitsing fan dat Yndo-Europeesk wurdt dan noch frij letterlik naam; ploechjes minsken út in Yndo-Europeesk oerfolk meitsje harren los en ûntwikkelje in eigen taal troch de ôfsûndering fan de rest. In krekte bestudearring makket lykwols dúdlik dat der alderhande dwersferbannen tusken dy talen be-

Om dêr in foarstelling fan te krijen, sjogge wy nei it Dútsk en it Nederlânsk. As jo fan Rotterdam nei Bazel reizgje en jo hearre nei de streektalen, dan sille jo net in hurde grins fine: Nederlânske en Dútske streektalen geane stadihoan yninoar oer. As men nei de lânstalen sjocht, dan fine jo twa dúdlik ûnderskieden talen, sûnder dat ea yn de skiednis de iene ûntstien is troch dat dy ôfsûndere is fan de oar. De skerpe grins is ûntstien, om't de Nederlânske en Dútske standerttaal fuortkaam binne út fierder útinoar lizzende streektalen en om't se dêrnei de streektalen hiel stadich-

Foarbyld fan in skerpe werjefte yn in beamdiagram

steane. Sa stiet it Keltysk frij ticht by it Latyn, mar ek it Keltysk en it Germaansk hawwe wer mienskiplike skaaimerken dy't boppedat net yn it Latyn foarkomme. Dat liket min te rymjen: isolaasje en tagelyk kontakt.

oan út it stee krongen hawwe. Op in ferlykbere wize kinne bygelyks Keltysk en Germaansk út it Yndo-Europeesk ûntstien wêze. De bestudearring fan de Germaanske talen leart dat in fiks oanpart fan de wurden yn de Germaanske

Skema mei oergongsfoarmen: in kontinuüm

Nederlânske standerttaal: <i>kalf</i>			Dútske standerttaal: <i>kalb</i>		
Seelân	Limburgh(B)	Limburgh(NL)	Lúksemburch	Elzas	Bazel
<i>kaolef</i>	<i>- kaallef-</i>	<i>kaaf-</i>	<i>kaolef</i>	<i>Kalb-</i>	<i>chalbli</i>
<i>kallevers</i>	<i>kaallever-</i>	<i>kaver-</i>		<i>Kalwer-</i>	
	<i>kellefke</i>	<i>kejfke</i>		<i>Kälwel</i>	

talen net út it Yndo-Europeesk wei komt. Tagelyk binne de klanken fan de Yndo-Europeeske wurden nochal wat feroare. Dat patroan tsjut op in befolking dy't oarspronklik net in Yndo-Europeeske taal praat, mar dy oernaam hat, dêrby de klanken oanpassend oan har eigen taal. In soad wurden, benammen foar saken dy't mei foarwerpen en wenomjouwing te krijen hawwe, binne út dy eigen taal oerholden. *See* en *bien* (Ingelsk *bone*, Nederlânsk *been*) binne typyske foarbylden fan wurden sûnder wjergader yn de oare Yndo-Europeeske talen. It kearngebiet fan it Germaansk moat nei alle gedachten yn súdlik

Skandinaavje socht wurde. Ien fan de âldste teksten dy't yn it Germaansk oerlevere en ek goed begryplik is, is in ynskripsje op in goudene hoarn dy't yn 1734 yn it Deensk Gallehus op Jutlân fûn is. Spitigernôch is de hoarn stellen yn 1802 en omsmolten. Gelokkich binne der foar dy tiid in pear kear hiel krekte tekeningen fan makke. De hoarn wurdt op likernôch 420 datearre en de taal dy't derop brûkt wurdt, is noch sa âld dat wy him beskôgje meie as de mienskiplike foargonger fan sawol it Alddeensk, Aldfrysk, Aldingelsk en Aldsaksysk. De ynskripsje, dy't yn runen skreaun is, seit:

EK HLEWAGASTIZ HOLTIJAZ HORNA TAWIDO

IK. LIEGAST FAN/UT HOLT. MAKKE (DE) HOARN tekening fan de hoarn fan Gallehus yn Denemarken

Foar in ûnderlinge ferliking jouwe wy dy sin yn in oantal Germaanske talen fan letter tiid sa't dy der mooglik útsjoen hawwe soe:

De *-a* fan *horna* is yn net ien fan de oare talen

Proto-Germaansk	ek	Hlewagastiz	holtingaz	horna	tawido
Goatysk (350)	ik	Hliugasts	hultiggs	haurn	tawida
Aldsaksysk (800)	ik	Hlêgast	holting	horn	tôida
Aldingelsk (800)	ic	Hleogiest	holting	horn	tâwede
Aldfrysk (1300)	ik	Hliâjest	holting	horn	taude

bewarre bleaun. Wat fierder opfalt is dat it Goatysk en Saksysk noch in *-a* oan 'e ein fan *tawida/tôida* hawwe, mar dat it Frysk en Ingelsk dêr in *-e* skriuwe, nei alle gedachten al in 'stomme e'.

Stiet it Germaansk yn de ferskillende gebieten oan it begjin fan ús jiertelling noch ridlik ticht byinoar – nei alle gedachten kinne alle sprekkers fan it Germaansk inoar wol ferstean – benammen as gefolch fan de folksferhuzings wurdt dat oars. De Goaten en oare East-Germanen, lykas de Fandalen en Boergondiërs, geane om it jier 200 har eigen wei en ferlieze it kontakt mei de rest fan it Germaanske taalgebiet.

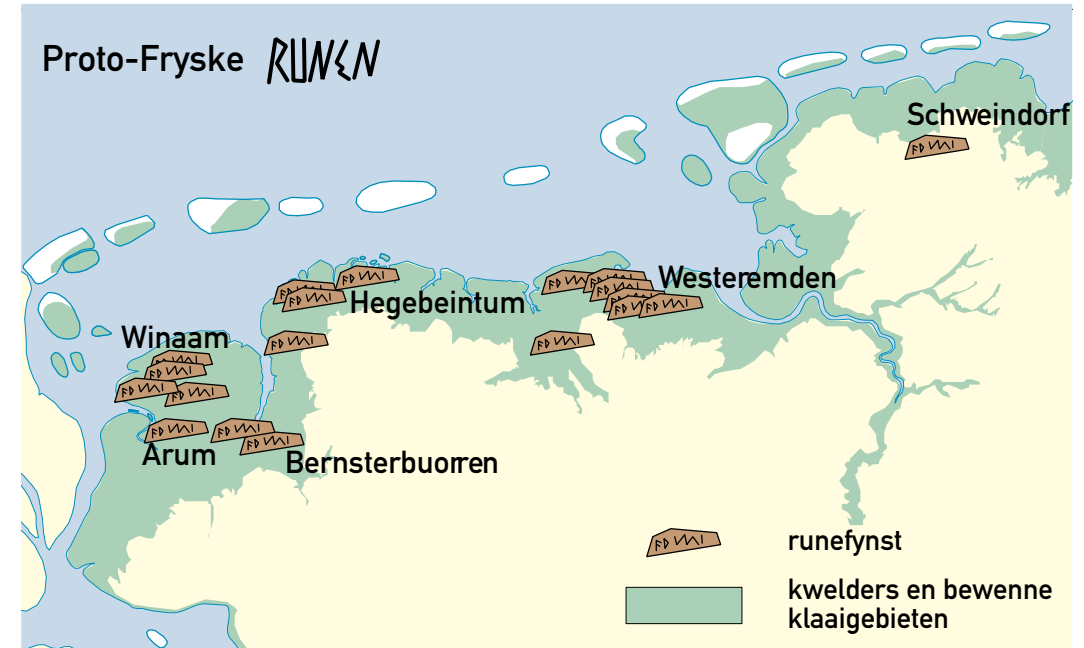
Yn de iuwen dat de Romeinen súdlik fan de Ryn sitte, besteane de ôfsûnderlike Germaanske talen noch net en ek it Frysk dus net. It is sels de fraach oft it soarte fan Germaansk dat de Frisii yn de earste fjouwer iuwen fan ús

jiertelling prate, foarôfgiet oan de taal dy't dêr nei de fiifde iuw yn gebrûk is. It ûntbrekken fan teksten makket it ûnmooglik om dêr wat bestekliks oer te sizzen. Oan de ein fan de fjirde iuw feroarsaakje de Hunnen, in Aziatysk

ruterfolk, mei har ynfallen yn East- en Midden-Europa in domino-effekt. De Germaanske stammen reitsje dêrmei op drift foar de twa folgjende iuwen. It is ien fan de oarsaken dat it Romeinske Ryk yn West-Europa ynstoart. De Franken fêstigje har súdlik fan de Ryn oant yn it gebiet fan Noard-Frankryk. Oare foarbylden binne Jutten, Angelen, Saksen en mei harren ek Friezen út dy tiid dy't nei Ingelân oerstekke. It gebiet dat no ús Fryslân foarmet, soe yn de fjirde en fiifde iuw oars ek foar in grut part ûntfolke wêze omdat de see te bedrigjend foar de befolking is. Dêrnei soe it gebiet foar in grut part op 'e nij befolke wêze út it kustgebiet fan it easten wei, oant yn Dene-marken. It gefolch is yn alle gefallen dat by de kust del fan de Sinkfal yn it hjoeddeiske Flaanderen oant de Wezer in folk komt te wenjen dat letter wer mei Friezen oantsjut wurdt. De namme is wol bestean bleaun, ek al wie de kustbefolking yn syn gehiel net mear deselde

as foar de ûntfolking. Dat kin ferklearre wurde troch it feit dat net de kustbewenners sels sa bot dy namme brûkten, mar dat de Franken trochgongen binne om de kustbewenners sa te

neamen. It seit neat oer de etnyske oarsprong fan de groep.

Troch it ôfgraven fan de terpen yn de 19de en iere 20ste iuw komme ferskate foarwerpen mei koarte teksten, meast nammen, foar it ljocht. De teksten binne skreaun mei runetekens en befetsje in oantal lettertekens dy't allinnich foar it Ingelsk en it Frysk brûkt wurde. It beheinde materiaal jout lykwols in lyts bytsje sicht op it 'Frysk' út de tiid fan de 6de oant de 9de iuw.

RUNEN Germaansk skrift

Op in oantal plakken yn Europa binne langere en koartere teksten fûn dy't skreaun binne yn it saneamde runeskrift. Oer runen besteane in soad misferstannen. Misbrûkt troch de nazys binne se faak holden foar in eksklusyf Germaansk skrift en yn ferbân brocht mei magyske tapassings. It komôf fan de runen is lang oer tsierd, mar by eintsjebeslút moat de konklúzje wêze dat se ôflaat binne fan in âld Noard-Italjaansk skrift dat besibbe is oan it Latynske skrift, it skrift dat wy tsjintwurdich ek brûke.

De letters fan it *F.u.th.a.r.k* (sa't it alfabet fan runetekens hjit, nei de earste seis letters), steane allegear foar in wurd; bygelyks F foar *fehu* (= fee), D foar *dagaz* (= dei) of E foar

ehwaz (= hynder). De minsken dy't graach alderhande magy ferbine mei de runen, wolle hawwe dat de wurden by de letters wat oer de magyske betsjutting fan dy letters sizze. Mar foar itselde is it in gewoan ABC sa't wy dat ek tsjintwurdich kenne om it alfabet te learen.

Benammen út Skandinaavje wei binne wat langere teksten yn runeskrift oerlevere. Ut ús omkriten binne it in pear hiel koarte opskriften. Hiel âld is in ynskripsje út de fiifde (?) iuw dy't opgroeven is by Bergakker (by Tyl) yn de Betuwe. De tekst is spitigernôch net goed te ynterpretearjen, mar dúdlik is dat it net in yn-skripsje is yn de tradysje fan de Anglo-Fryske runen. Troch feroarings yn de taal hat it needsaaklik west om yn Fryslân en Ingelân guon oanpassings yn it *Futhark* troch te fieren. Yn-skripsjes út dy gebieten binne dêrtroch goed werom te kennen, sels oft se bûten Fryslân fûn binne.

Fryske runetekens

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
f	u	th	a	r	k	g	w	h	n	i	j	ð
14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
p	x	s	t	b	e	m	l	ng	d	oe	a	ae

Twa Fryske runefynsten: munt mei (links fan it mantsje) *Skanomodu* ('skjinne moed') en it amulet *Inguz*, de namme fan in Germaanske god.

By it ôfgraven fan de terpen yn benammen de njoggentjinde iuw is in hantsjefol runeteksten fûn. Dêr komme noch in pear fynsten fan bûten Fryslân by, dy't op grûn fan de brûkte runen as Frysk beskôge wurde. Dy't dy Fryske yn-skripsjes besjocht, sil fuort sjen dat magy komselden oan 'e oarder is. Sa binne der ferskate eigennammen mar bestiet der ek in biennene kaam mei de tekst KOBU, dat nefens de saakkundigen prima as *kombu* = 'kaam' lêzen wurde kin. Op in oare kaam stiet: *ÆLB KABU || DEDA HABUKU*, wat nei alle gedachten betsjut: *Ælb makke de kaam foar Habuk*. 'Gekken en dwazen schrijven hun namen op deuren en glazen' en dat sil yn earder tiid net oars west hawwe. Op in biennene gongelstôk fan walfiskbien út Baansterbuorren is in tekst fûn mei ûnder oare de wurden *KIUS PU* = 'kiest do'. Foar safier't wy in pear wurden rjocht begripe kinne, fertelle se ús al

wat oer de taal sa't dy yn ús omkriten om 700 hinne sprutsen wurdt. It brûken fan in apart teken foar A nêst *Æ* betsjut dat dan al soks as 'skèep' sein wurden is foar wat yn it Aldfrysk *skeep* wurdt en tsjintwurdich by ús *skiep*. Mear yn it binnenlân wie it 'skaap' of 'skaop'. It wurd *BODA* 'boade' is troch syn útgong A in wurd fan it kustgebiet; de Saksen sizze *bodo*, de Franken yn it suden *boto*. Yn de namme *SKANOMODU* ('skjinne moed') op in munt dy't nota bene yn Ingelân fûn is, fine wy in A dêr't it moderne Nederlânsk in <oo> hat: *schoon*. Dat leart ús wer dat de Friezen fan dan ek al *baam* sizze, yn ús moderne taal *beam*, krekt as yn it Aldfrysk fan 1400 noch it gefal is.